

goederenwagens van een Duitse trein ingeladen te worden. Goederenwagens! Prof. Cohen, die ze bij een bezoek aan Westerbork en Hooghalen zag, protesteerde bij Deppner ('een man', aldus Cohen, 'die door ieder in het kamp steeds geprezen werd'¹) – de bezetter kwam hem tegemoet: na enige tijd werden het personenrijtuigen. Voor het tweede transport naar Sobibor, dat van 10 maart '43, werden overigens weer goederenwagens gebruikt en de personenrijtuigen kwamen niet terug.

Of zich bij de transporten in juli, augustus en september '42 veel onrust voorgedaan heeft, weten wij niet (de lezer gelieve bij dit gehele hoofdstuk te bedenken dat veruit de meeste getuigen van de gebeurtenissen die wij beschrijven, geliquideerd of anderszins omgekomen zijn), behoudens dan dat het bij het transport van 21 augustus tot een incident kwam: in Westerbork poogde een van de ruim duizend Joden die klaarstonden om naar Hooghalen te lopen, iets uit zijn koffer te halen voor zijn kind (de bagage werd apart op wagens naar Hooghalen vervoerd); een SS'er schopte de man weg. Een tweede Jood vloog de SS'er aan. Fischer van IV B 4-Den Haag die bij dit transport aanwezig was, zei volgens een getuige: '*Was passiert da? Das macht ein Stinkjude. Fertigmachen!*' – de tweede Jood werd prompt door de SS'er doodgeschoten.² Voorts weten wij dat het 15de transport (vijfhonderd zestig Joden) dat tien dagen later, op 31 augustus (Koninginnedag), vertrok, op het station van Hooghalen het Wilhelmus aanhief.

In september werd het roerig. Dat was aan Dischner te wijten. Bij elk transport waggelde hij dronken rond en sloeg hij er op los, hetgeen uiteraard bij de te deporteren personen bange voorgevoelens wekte voor wat hun in 'Polen' te wachten stond, 'dikwijls werd er verschrikkelijk gehuild', aldus een lid van de *Fliegende Kolonne*: de groep die uit het kamp telkens naar Hooghalen liep om de vertrekkenden behulpzaam te zijn. Behulpzaam toonden zich overigens uit die groep niet allen. Er waren, aldus dit lid, 'bij ons commando ook mensen die zich heel slecht gedroegen. Zij zeiden in Hooghalen: 'Stap maar vast in, dan breng ik de bagage wel na.' Maar ze wachtten dan net zo lang tot de trein wegreed'³ – en pikten de bagage in.

Begin oktober liep de zaak Dischner, maar ook Schlesinger en zijn staf, uit de hand. Als gevolg van het feit dat op vrijdag 2 oktober alle Joden uit de werkkampen en in de daaropvolgende nacht in het gehele land nagenoeg al

¹ Proc.-fiscaal Amsterdam, rijksrecherche: p.v. D. Cohen (1 dec. 1947), p. 28 (Doc II-366 A, a-1). ² PRA-Den Haag: p.v. inz. F. Fischer (14 mei 1948), p. 4 (getuige J. Boas) (Doc I-479, a-1). ³ 'Verslag van mededelingen van J. Opdenberg', p. 2 (GC).